

3. Кажикин А. А. Из истории становления типологического подхода в изучении отечественных периодических изданий / А. А. Кажикин // Акценты: новое в массовой коммуникации. Альманах. – Воронеж, 2003. – Выпуск 7–8 (42–43). – С. 12–15.

4. Лисовский Н. М. Предисловие / Н. М. Лисовский // Библиография русской периодической печати 1703–1913 гг.: материалы для истории русской журналистики / Сост. и изд. Н. М. Лисовский. – Петроград : Типография Акц. Общ. Тип. Дела, 1915. – 1067 с.

5. Яковенко Н. Вступ до історії : [моногр.] / Наталя Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 368 с.

6. Ritzer G. Sociological Theory / George Ritzer. – [8th ed.]. – New York : McGraw-Hill, 2011. – 827 P.

Садовнікова О. П.,
канд. пед. н., доцент
Середа К.,
група ЖТ-01

АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТА «ЛЮБОВ» У НОВЕЛІСТИЦІ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

Розглядаються способи й засоби мовної реалізації асоціативно-семантичної структури концепту «Любов» у мовній картині світу Ірен Роздобудько.

Ключові слова: концепт, асоціативно-семантичне поле, мовна картина світу.

Associatively-semantic Field of the Concept «Love» in Rozdobudko's short stories. It is reviewed the methods and means of the language implementation of associatively-semantic structure of the concept «Love» in Rozdobudko's language pattern.

Key words: concept, associatively-semantic field, language pattern.

Однією з найяскравіших сторінок сучасної української літератури є творчість Ірен Роздобудько – талановитої письменниці й журналістки, майстрині сценарної фільмографії та переможниці багатьох літературних конкурсів. Її твори – це своєрідний синтез гендерної, морально-етичної, соціально-психологічної, побутової, екзистенційно-філософської проблематик; різних жанрово-стильових характеристик, символічних образів та глибоких підтекстів. Письменниця зосереджує увагу на зображенні внутрішнього світу героїв, «майже відкинувши всі зовнішні чинники, ніби пропонує читачеві подорож душею (чи мозковими звивинами) персонажів» [4, 70], «у результаті чого в читача виникає відчуття, ніби він сам стає героєм або подорожує в героєві, як в троянському коневі, де всі сенсорні датчики підключені до читача» [3, 232]. Цілком закономірно, що мовна картина світу Ірен Роздобудько викликає науковий інтерес. Проте, зауважимо, творчість письменниці розглядалася в контексті переважно літературознавчих студій, тоді як лінгвістичні дослідження представлені поодинокими розвідками. Зокрема, поетику феміністичного дискурсу роману «Останній діамант міледі» вивчала О. Сташенко, до текстів І. Роздобудько, розглядаючи лінгвокультурні концепти в сучасній українській жіночій прозі, зверталася Г. Рижкова, засоби вираження категорії повторюваності утворах письменниці аналізувала З.Пахолок.

Художній текст сьогодні став об'єктом концептуальних досліджень, метою яких є розгляд способів репрезентації концептів, зокрема ключових слів – лексичних репрезентантів і носіїв концептуального смислу.

Вибір ключового слова, або слова-теми, що розвиває певну ідею, здійснюється за критеріями, описаним Ю. Карауловим [5], найбільш важливими з яких можна вважати семантичну ємність імені, тобто здатність слова вступати в асоціативні зв'язки з як можна більшою кількістю інших слів (асоціатів), а також смислову значущість іменованого цим словом концепту. Застосування таких критеріїв дозволило нам вибрати ключове слово любов як ім'я концепту у творчості І. Роздобудько. Правильність нашого вибору у визначенні ключового слова підтверджують і слова самої письменниці на чаті «Главред»: «Пишу українською з почуття любові і спротиву» – які звучать як творче кредо автора.

Актуальність нашої розвідки зумовлена увагою сучасного мовознавства до вивчення ідіостилю окремих письменників, до концептуального аналізу художнього тексту, а також потребою лінгвістичного дослідження творчості І. Роздобудько, у творах якої концепт «Любов» набув яскравого втілення.

Серед значної кількості творів нашу увагу привернула збірка новел, об'єднаних загальною назвою «Гра в пацорки», у якій виразно виявляється ідіостиль автора. Письменниця вкотре доводить, що про серйозні речі можна писати з усмішкою, вона порушує теми, про які жінки здебільшого звикли мовчати, замість того, аби кричати про це на весь світ.

Об'єктом дослідження є концепт 'любов', вербалізований у новелістиці Ірен Роздобудько. Предметом – способи й засоби мовної реалізації асоціативно-семантичної структури концепту 'любов' у мовній картині письменниці. Мета роботи полягала у визначенні структури асоціативно-семантичного поля концепту 'любов' та способів його мовної репрезентації в індивідуально-авторській картині світу.

Концептуальний аналіз дає можливість розширити рамки змістового аналізу мовних явищ і збагатити уявлення про семантичну організацію художнього тексту [2, 50]. Художній концепт – це конструкт, що відбиває загально-художнє або індивідуально-авторське осмислення загальних ментальних сутностей, що виявляються в оригінальних способах вербалізації на основі індивідуальної системи оцінок і асоціацій [7, 64]. Лінгвісти довели, що концепт народжується на основі слова у повному обсязі його змісту, включаючи конотацію й конкретно-чуттєві асоціації. Він містить у собі не тільки поняття про клас явищ, але й об'ємне асоціативне соціокультурне узагальнене уявлення про ці явища [6, 28]. Мовним втіленням концепту у художньому тексті є асоціативно-семантичне поле – складна ієрархічно організована структурна модель семантичних макро- і мікрополів, що відбиває комунікативні властивості слова і обумовлена комунікативними намірами автора [1]. Основними ознаками асоціативно-семантичного поля, за Ю. Карауловим, є структурованість; семантична спільність і єдність функцій елементів; наявність мікрополів, які вирізняються найбільшою інтенсивністю семантичних зв'язків, виділення ядра і периферії, нечіткість меж між ядром і периферією; наявність зон семантичного переходу між полями [5].

У розгляді концепту 'любов' ми спиралися на лексикографічний опис цього ному. У словниках слово 'любов' подається у таких трьох основних значеннях: 1) почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі, кохання; стосунки між чоловіком і жінкою, викликані сердечною прихильністю; 2) почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого-, чого-небудь; глибока повага, шанобливе ставлення до людини; глибока приязнь, викликана родинними зв'язками; 3) інтерес, внутрішній, духовний потяг, пристрасть до чого-небудь [8, 564].

Аналіз функціонування ключових слів любов/любити в новелах І. Роздобудько дозволив виявити кілька смислових планів, які об'єднують лексеми, пов'язані з експлікацією концепту 'любов'. У семантичній структурі аналізованого слова-теми передусім виділяємо макрополе 'кохання', йдеться зокрема про почуття глибо-

кої сердечної прихильності до особи іншої статі, стосунки між чоловіком і жінкою, що представлено такими мікрополями, як перше кохання, кохання з першого погляду, сліпе кохання, вигадане кохання.

Кохання в житті людини – знаменна подія, а коли воно перше й таке очікуване, до нього слід ретельно готуватись – саме такої думки дотримується героїня новели «Перше – не єдине». У жодному словнику не знайдемо тлумачення цього емоційно-ціннісного феномена. В інтерпретації І. Роздобудько це несподіванка, мрія, репетиція справжніх почуттів, вірність, бажання, щастя і водночас поразка, фіаско, воно зле і сліпе: «Воно, мов перший сніг наприкінці листопада, ще не затоптаний нічиїми ногами, або, як перша трава наприкінці березня, що ледь помітна на ще вкритій памороззю землі»; «... життя не закінчується разом з першим коханням... Це лише репетиція до справжніх почуттів!»; «...перше кохання майже завжди приречене на фіаско?».

Кохання з першого погляду передається дієслівними сполуками на позначення відчуттів: «У ресторані вони щось жували, не розбираючи смаку. Зникли ще й зір, слух і відчуття часу. Мов у тумані, вони ледь уловлювали деталі облич і мало розуміли суть сказаного». У такому випадку кохання асоціюється з почуттям, що приносить радість, і реалізується в семах: краса, радість, захват, диво, новина, мрія: «Ось він іде. Мов лайнер. Мов білий теплохід. І все! І ти розумієш: Домогаров! Ну в крайньому випадку Харатьян чи Хостікоєв (звісно, всі в юності). Ні, все-таки Домогаров! Словом, і ВСЕ!... серце зупиняється, ноги німіють, коліна підгинаються самі по собі. І думаєш: Це ж все життя, як на діжці з порохом!».

Сліпе кохання – самовіддане і часто нерозділене, коли чоловік «використовує» закохану жінку, аби самоствердитись – репрезентоване лексемою покірність: «Спочатку вилпив кішку, і Люся покірно скрутилась у нього на колінах, час від часу видаючи солодке мурчання. Потім вилпив вуха, і Люся з благоговінням вислуховувала різну маячню, що сипалась зі Славкових вуст, мов горох...».

Про кохання вигадане – бажане, омріяне, але нереальне – І. Роздобудько говорить, використовуючи форми дієслів умовного способу, поєднуючи їх зі словами, що асоціюються в героїні з прикметами невибагливого щастя: «Він не робив би зауважень за розбитий кухоль..., не вчив би, як економити на пральному порошку і новорічних розпродажах! Він би щодня приносив вам квіти»; «А вночі нашіптував би неймовірні солодкі і безсоромні дурниці, від яких ви б злітали до небес».

Любов у творах Роздобудько може стати джерелом не тільки позитивних, але й негативних переживань, стану, що виявляються у лексемах специфічної модальності: огида, сором, відчуття невпевненості, меншовартості: «... вона з огидою дивиться на нього, мов щойно витрусила з кишені таргана чи побачила мишу»; «Ася знову відчула страшенний сором за цю високу пафосну інтонацію... Ася ще більше ніяковіла і замикалася в собі, розумуючи, що привезений на оцінку малюнок може так і пролежати в кутку під вішалкою, загорнутий в полотно і замкнений в пластикову теку». Часто любов постає як почуття егоїстичне: страх за себе, боязнь змінити вже існуюче, бажання показати себе краще ніж є насправді, жага принизити або довести «колишньому коханню» свою неперевершеність, довести, що він помилявся, применшити його вартість уявляючи його майбутнє. З цією метою авторка вдається до використання жаргонізмів, нанизування слів негативної семантики: «І ти дознаєшся, що твій хлопчик-«ботанік» живе тут, ... повернувся з дружиною, з якою розлучився, запив, взявся за розум, одружився вдруге»; «... І ось він: добряче підтоптаний типчик невизначеного віку, з «пивним» животиком, що ледь вміщується під картою сорочкою...»

Семантичний план макрополя «інтерес, внутрішній, духовний потяг, пристрасть до чого-небудь» представлений такими компонентами, як любов до природи, захоплення мистецтвом, жага до перемоги. Любов до природи виявляється

у двох планах: з одного боку, предметом опису виступає річ, явище, подія, дія як об'єкт любові: «Я люблю каміння – сухе і гаряче»; «А що може бути краще і загадковіше за осінні листя?!»; з іншого – емоції і відчуття, викликані цим предметом: «Найбільше я люблю лежати ось так: на круглому гладкому камені, відчуваючи його гарячу поверхню, ніжитись у цьому теплі, дослухатися до потойбічних звуків, що долинають з його осердя»; «Хвилі заколисують мене».

Захоплення мистецтвом вербалізується засобами контрасту – високі почуття підкреслюються лексемами негативної конотації: «І я, нещасна секретарка, <...> майже знепритомніла, задихнулась від неможливості мати такий же жалюгідний, нікчемний, крихітний і такий доленосний квиток. Я мовчки крутила хвостом, пускала слину і щомиті непритомніла, поглядаючи на це щастя, яке ніколи не належатиме мені». Тоді як сам предмет мистецьких уподобань описується за допомогою слів позитивної семантики: «Картини ніби світилися зсередини... Асю дійсно душили сльози – від світла і потужних хвиль ніжності, щастя, добра, які випромінювали картини».

Жага до перемоги мислиться як прагнення досягати чого-небудь бажаного, жаданого, подолавши всі перешкоди і труднощі. Семантичний план аналізованого сегмента концепту 'любов', представлений лексемами невтомний, щаслива, старанно, мріяти, посилюється використанням прийому градації віддієслівних утворень, гіперболічних сполук, а також протиставлення слів з різним стилістичним забарвленням: «З ранку до ночі Таміла старанно писала неосяжні реферати, мордувала себе штудіюванням вільної програми, а вихідні проводила в бібліотеці»; «Досі пам'ятаю, як однокурсники валялись в тіні розлогого дуба, розповідали анекдоти, жлуктали пиво, а в той час десь далеко в полі бовваніла самотня спина невтомної Таміли»; «Але Таміла була щаслива, що зробила внесок в розвиток науки, і не мріяла про славу».

Асоціати, що презентують семантичний компонент почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого- або чого-небудь; глибока повага, шанобливе ставлення до людини; глибока приязнь, викликана родинними зв'язками, представлені у творах І. Роздобудько менше, ніж розглянуті нами раніше. Так, можемо виділити такі прояви цього змістового елемента концепту 'любов', як любов до міста, любов до дітей, любов до вигаданого персонажа.

Любов до міста автор висловлює, застосовуючи прийом персоніфікації, втілюючи в образі міста образ коханої людини, що імпліцитно передається передусім займенниковими формами ти, він, тебе, тобі й експліцитно словами красивий, коханий, гарний, довірливий, цілувати, любити: «він призвичаював любити тебе таким, яким ти був для нього: в світлі зимових ліхтарів, у непорушності снігу довкола Володимирського собору, в банях церков, що, мов золоті ліхтарі, світились у зелені Дніпрових схилів»; «Уночі ти був такий гарний, я нарешті побачила, що з висоти тої гірки ти виблискував, немов цукор, розсипаний по чорному оксамиту»; «Але який ти красивий у сутінках! Який ти довірливий вранці, коли спиш, розкинувшись на пагорбах. Я бачу тебе саме таким: оголеним і безборонним. Таким, якого хочеться тихо цілувати в теплу спину, і чути, як ти ворухнешся уві сні. І сказати тобі: «Спи, спи, мій коханий. Я з тобою. Я завжди буду з тобою...».

Любов до дітей детермінована такими лексемами, як син, внуки, подарувати, мріяти: «А мені хотілося подарувати сину захват і вітер»; «Вона так мріє про внуків...» Щоб висловити теплі почуття письменниці вдається до образної перифрази: «Про внуків! Таких собі рожевих істот в мереживі і гольфах з балабонами...».

У семантичному компоненті «почуття прив'язаності до кого-небудь» можна виявити такі смислові плани: сильне почуття, що приносить страждання і муку; глибоке, духовне почуття, що дає щастя. У мікрополі 'любов до вигаданого персонажа'

гармонійно поєднуються обидва ці плани – героїня щаслива у своїх стражданнях: «Отже, там живе такий собі ВІН. І я поділяю його самотність, його тривогу, його бажання розділити це все на двох, і неможливість знайти цього «другого»... А я ж зовсім поруч!». Контекстуальні синоніми самотність, тривога, неможливість підсилюють загальну емоційну напругу переданого почуття.

Структурування лексичних одиниць асоціативного поля 'любов' у новелах Ірен Роздобудько, визначення їхнього асоціативного потенціалу, характерних семантичних трансформацій, що виявилися в способах і засобах їхньої вербалізації, дозволяє зробити висновок про індивідуалізацію цього поля у творах письменниці порівняно з асоціативно-семантичним полем 'любов' у мові.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Болотнова Н. С. Лексическая структура художественного текста в ассоциативном аспекте / Н. С. Болотнова. – Томск, 1994. – 212 с.
2. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста: учебное пособие / Н. С. Болотнова. – М. : Флинта-Наука, 2007. – 520 с.
3. Герасименко Н. Особливості творчої манери Ірен Роздобудько / Ніна Герасименко // Роздобудько І. Переформулювання. – К. : Нора-Друк, 2007. – 238 с.
4. Герасименко Н. У пошуках романтичного ідеалу (сучасна традиційна лірико-романтична проза) / Н. Герасименко // Слово і час. – 2000. – №8. – С.66-70.
5. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю. Н. Караулов. – М., 1981. – С. 160.
6. Прохоров Ю. Е. В поисках концепта: учебное пособие / Ю. Е. Прохоров. – М. : «Флинта-Наука», 2008. – С.28
7. Сергеева Е. В. Концепт-универсалия и художественный концепт: проблема классификации / Е. В. Сергеева // Сибирский филологический журнал. Новосибирск: Изд-во НГУ, 2006. – №1-2. – С.63-69.
8. Словник української мови: в 11 томах. – Том 4, 1973. – С. 564.